

**КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ВИХОВАНЦІВ КОЛЕГІЇ ПАВЛА ГАЛАГАНА
ЯК ПРИКЛАД АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ**

У статті розглядається внесок вихованців Колегії Павла Галагана в історію освіти та педагогічної думки України. Автор висвітлює основні питання, які стосуються значної наукової, культурно-просвітницької та громадської діяльності колегіатів.

Ключові слова: Колегія Павла Галагана, колегіати, наукова діяльність, культурно-просвітницька діяльність.

В статье рассматривается внос воспитанников Коллегии Павла Галагана в историю образования и педагогического мнения Украины. Автор освещает основные вопросы, которые касаются значительной научной, культурно-просветительской и общественной деятельности коллегиятов.

Ключевые слова: Коллегия Павла Галагана, коллегияты, научная деятельность, культурно-просветительская деятельность.

The article is discussion contribution pupils Collegium of Pavlo Galagan in history of education and pedagogical south in Ukrainian. The author arise the main question, relating to scientific educational - cultural, and social activities of former collegiate .

Keywords: Collegium of Pavlo Galagan, collegiate, scientific research, in a civilized manner elucidative activity.

Входження української держави в європейський освітній простір передбачає вивчення історичного досвіду діяльності навчально-виховних закладів минулого. Особливий інтерес педагогів та істориків викликає період кінця XIX - початку XX століття, який характеризується активізацією громадсько-педагогічних ініціатив, просвітницьких об'єднань, наукових товариств щодо поширення освіти в народі з метою формування національного світогляду. У середовищі української інтелігенції відбувається інтенсивне об'єднання однодумців у справі просвітництва, розвитку української школи, актуалізуються питання розвитку і запровадження української мови і літератури в зміст освіти, підняття освітнього рівня українського народу.

Одним із осередків формування української інтелектуальної еліти в закладах освіти кінця XIX - початку XX століття стала Колегія Павла Галагана,

яка вирізнялася новаторськими підходами до організації навчально-виховного процесу, а викладачі та випускники Колегії склали особливу групу українських науковців, культурних та громадських діячів.

Колегія Павла Галагана прославилася своїми культурно-освітніми та духовними традиціями. Вона несла в народ знання, формувала національну еліту. Вагомий внесок в історію Колегії зробили ті вихованці, які, незважаючи на важкі й малосприятливі для національного становлення історичні умови, своїм життям і творчістю реалізували наукові, культурні та педагогічні здобутки.

Проблема культурно-просвітницької, наукової діяльності вихованців Колегії Павла Галагана, їх життєвого та творчого шляху стала предметом вивчення низки українських та російських науковців Л. Березівської, С. Білоконя, В. Ковалинського, Б. Костюківського, А. Рудокваса, М. Петровського, О. Прицака та ін. Дисертаційні дослідження Т. Ткаченко, А. Тимошенка, М. Смольницької також розглядають окремі питання щодо персоналій науковців, громадських діячів, просвітників, які вийшли зі стін Колегії.

Проте історіографічний аналіз досліджуваних історичних та історико-педагогічних джерел дає підстави для висновку, що залишилися поза увагою комплексні дослідження щодо представлення цілісної історико-педагогічної картини культурно-просвітницької діяльності вихованців Колегії протягом тривалого історичного періоду (кінець XIX - початок XX століття та радянської доби). Тому ми поставили за мету - висвітлити зміст та специфіку культурно-просвітницької діяльності вихованців Колегії Павла Галагана.

Наприкінці XIX - на початку XX століття в Україні головними науковими осередками були університети Києва, Харкова, Одеси, наукові товариства (наприклад, Південно-західний відділ Російського географічного товариства, Археологічне товариство (громадська організація для дослідження, популяризації та охорони археологічних пам'яток Галичини), Наукове товариство імені Шевченка, Історичне товариство імені Нестора-Літописця та інші), які об'єднували дослідників, громадських діячів та вчених-педагогів.

Українська наука розвивалася завдяки їх зусиллям, активній науково-педагогічній та культурно-громадській діяльності.

Серед подвижників національно-культурного піднесення кінця XIX - початку XX століття та радянської доби були і випускники Колегії Павла Галагана. Займаючись педагогічною, науковою діяльністю вони приймали активну участь у громадській діяльності на теренах України та Росії будучи членами різноманітних товариств та громадських організацій.

Випускники Колегії Павла Галагана здобували вищу освіту здебільшого у Київському університеті Св. Володимира та Московському університеті і, по закінченню останніх, займалися культурно-просвітницькою та громадською діяльністю на назначених посадах.

Багато колегіатів здобули кваліфікацію учителів та розпочали свою діяльність у середніх навчальних закладах, а деякі з них у Колегії Павла Галагана.

Так, викладачами Колегії з числа її випускників були А. Степович, М. Марковський, І. Балінський, О. Яніцький, В. Куницький, К. Волков та ін.

Андроник Іоаникійович Степович відомий як громадський діяч. З 1883 р. він приймає активну участь, а згодом і обіймає посаду секретаря, Слов'янського добродійного товариства, з 1887 р. член Історичного товариства імені Нестора-Літописця. Будучи на посаді директора Колегії заснував «Ежегодник Колегії Павла Галагана» (1894 р.), десять випусків якого виходили за його редакцією. Андроник Іоаникійович видавав журнал «Женское образование», співробітничав в різних київських та закордонних виданнях, а також у воронезьких «Філологічних Записках». Особливо багато працював він для «Київської Старовини» і Київського «Слов'янського Щорічника». Влітку 1888 р. А. Степович керував курсами народних учителів Волинської губернії, а потім протягом 5 років обіймав посаду інспектора народних училищ в Київському учбовому окрузі, а саме в Волинській, Київській і Чернігівській губерніях. А у 1906 р. Андроник Іоаникійович відкрив гімназію. Проте, як і раніше не поривав зв'язків з наукою, старанно працюючи в різних виданнях і займаючись науковими і літературними роботами: як член Історичного

Товариства Нестора літописця робить постійні повідомлення і друкується в «Читаннях» Товариства; як секретар Київського Слов'янського Товариства складає науково-популярні збірники («Слов'янська Бесіда» в 2 книгах і «Світанок», присвячений К. В. Галаган). Визнаними були його «Очерки истории сербохорватский литературы» (1889 р.) та «Очерки истории славянских литератур» (1893 р.). А. Степович брав участь в Київській комісії народних читань, та обіймав посаду голови історико-літературного відділення цієї комісії [2, с. 53-54].

Вихованець Колегії Володимир Миколайович Куницький, після закінчення двох університетів (Св. Володимира та Санкт-Петербурзького зі ступенем кандидата словесних наук) працював учителем російської мови та словесності в середніх навчальних закладах Санкт-Петербургу. З 1894 р., перейшовши на службу у відомство Міністерства народної освіти, займав посаду вихователя та викладача словесності у Колегії. В. Куницький багато працював в галузі словесності та педагогіки. У цій сфері йому належать багато ґрунтовних праць: «Русские женщины (женские типы у Пушкина, Лермонтова, Тургенева, Гончарова, Л. Толстого, Достоевского)», «Женские школы средней Европы (Швейцария, Вена, Бавария)», «Н. И. Новиков» (видання для школи), «К вопросу о преподавании иностранных языков в русской школе», «Задачник по русской грамматике для младших классов», «О нравственно-воспитательном значении преподавания словесности. Гр. А. К. Толстой» та декілька статей про народну школу, опублікованих в журналі «Образование» в 1902-1904 рр.

Педагогічну діяльність учителем історії, після закінчення Московського університету, розпочав педагог, громадський діяч, учений Сергій Павлович Моравський. Він працював у різних середніх навчальних закладах Москви, продовжуючи наукову діяльність при університеті (підготовка до професорського звання). С. Моравський був безпосереднім учасником складання відомого видання «Книга для чтения по истории средних веков», який було укладено викладачами під редакцією П. Г. Виноградова і удостоєного премії імені Петра Великого [2, с. 42]. Сергій Павлович займався такими проблемами як демократизація вищої та середньої школи,

популяризація науки та розвиток народної самоосвіти. З 1900 р. - активний керівник Історичного відділу Педагогічної Спілки Московського університету. У 1907 р. його запрошують у м. Ростов як директора для створення гімназії. Повернувшись у 1923 р. в Москву, С. Моравський займається літературною діяльністю, обіймає посаду старшого наукового співробітника Публічної Бібліотеки, працівника Фундаментальної бібліотеки Суспільних наук АН СРСР.

Колишні випускники Колегії були професорами наукових шкіл та керівниками наукових установ, займали тим самим активну громадську позицію та готували своїх учнів до наукової та культурної діяльності.

Так, Агатангел Юхимович Кримський був директором Інституту української наукової мови ВУАН (з 1921 р.), керівником Історико-філологічного відділу Академії, головою Комісії словника живої української мови, Комісії історії української мови, Діалектологічної та Правописної комісій, професором всесвітньої історії Київського університету, керівником Кабінету арабо-іранської філології та займав інші організаційні та керівні посади.

Після закінчення у 1886 р. університету Св. Володимира Володимир Іполитович Липський працював у ньому до 1893 р. Його було прийнято у члени Київського товариства природодослідників, за дорученням якого Володимир Іполитович вивчав флору Бессарабії. У 1918 р. переїхавши до Києва брав активну участь в організації Української Академії наук та розробці плану її ботанічного саду. 1919 р. В. Липського одноголосно обрали дійсним членом Української Академії наук, 1920 р. - членом правління УАН, 1921 р. - віцепрезидентом, 1922 р. - президентом ВУАН. У 1928 р. академіка Володимир Іполитовича Липського обрано членом-кореспондентом Академії наук СРСР.

Залишивши роботу в Українській Академії наук В. Липський переїхав до Одеси і став директором ботанічного саду університету, доклавши багато зусиль для організації в ньому науково-дослідної роботи, розширення та покращення його колекцій. Він брав активну участь в організації різних академічних структур, особливо природничого спрямування, таких як: Комісія

УАН з вивчення природних багатств України (створена в березні 1919 р.), Комісія з вивчення фауни України, Видавнича комісія II відділу УАН, Комісія енциклопедичного словника (керівник), Комісія з ревізії бібліотеки УАН, був представником академії у Військово-промисловому комітеті.

Відомий мовознавець, літературознавець і перекладач, академік АН УРСР з 1939 р., професор Київського університету Михайло Якович Калинович викладав вступ до мовознавства, порівняльну граматику індоєвропейських мов, санскрит, готську мову, історію давньої індійської літератури. У 1930-1944 рр. очолював Інститут мовознавства Академії наук і відділ загального мовознавства (до 1949 р.). На чолі з А. Кримським та М. Калиновичем колектив українських мовознавців проводив дослідження у сфері розвитку та нормалізації мови, розробок проблем стилістики, граматики. Брав активну участь у роботі комісії з нового українського правопису. Був головним редактором «Російсько-українського словника» (1948 р.), автором багатьох публікацій з теорії та історії лексикографії. Михайло Якович - автор першого україномовного підручника з теоретичного курсу «Вступ до мовознавства» (1940 р., перевидано 1947 р.), яким користувалися кілька поколінь українських студентів. Об'єктом інтересів ученого також була проблема походження мови («Походження мови», 1946 р.). Він підготував багато вчених-мовознавців, які високо цінували лекції професора М. Калиновича, а в 1929 р. самі видали конспект його курсу «Вступ до історичного мовознавства» [4].

Навчався у Колегії Павла Галагана російський і український лінгвіст, член-кореспондент АН УРСР, академік АН Литовської РСР Борис Олександрович Ларін. Вагомим доробком ученого стала трилогія, яка була перевидана у 2002 р. однією працею, та «Проект староруського словника» (1936 р.). Як автор робіт у сфері української діалектології, Борис Олександрович був одним із організаторів «Атласу української мови». Займався перекладацькою діяльністю, автор розвідок з історії російської та литовської мови, санскриту, соціолінгвістики [3, с. 268].

Серед випускників Колегії Павла Галагана слід відзначити Д. Курського та В. Грабаря, які здійснили змістовну роботу у дипломатичній та юридичних

сферах в роки становлення СРСР.

Володимир Еммануїлович Грабар, стосовно міжнародного права, був експертом-консультантом на Лозанській конференції в 1922-1923 рр., брав участь у створенні ряду проектів законодавчих актів та учасником розробки проектів торгівельного договору з Германією (1925 р.), Консульського уставу (1926 р.), юристом у відділі Народного комісаріату зовнішньої торгівлі СРСР захищав права радянської держави на міжнародному рівні. Будучи професором в Юр'євському університеті Володимир Еммануїлович прагнув націоналізувати вищу школу. Зокрема, у 1906 р. він запропонував щоб викладання в університеті проводилось поряд з російською - на «місцевих» мовах: естонській, латиській та німецькій [7, с. 20]. Але демократичні погляди В. Грабаря не знайшли підтримки у його колег та ідея націоналізації не втілилася в життя.

Виступав за демократизацію вищої школи і випускник Колегії, професор Томського університету О. Малиновський. У Томську він був одним із лідерів сибірських кадетів і редактором місцевої газети «Сибирская жизнь» [6, с. 80-94].

Літературна творчість випускників Колегії Павла Галагана, поетів П. Филиповича та М. Драй-Хмари, створила підґрунтя для розвитку у 20-х роках ХХ століття особливої літературної течії, відомої у наукових розвідках під назвою «неокласицизм». На своїх творчих вечорах вони декламували вірші і відстоювали погляди стосовно класичної культури минулих епох.

Змістовний внесок у розвиток українського історичного краєзнавства та активними учасниками краєзнавчого руху 20-х років ХХ століття були В. Ганцов та Г. Житецький.

Мовознавець Всеволод Михайлович Ганцов з 1919 р. працював в УАН і протягом 1920-1929 рр. керував Комісією для складання словника живої української мови. Співробітничав з багатьма науковими товариствами Києва, викладав у столичних вузах та підтримував зв'язки з чернігівськими краєзнавцями. У 1928 р. видав свою ґрунтовну краєзнавчу працю у збірнику «Чернігів і Північне Лівобережжя» «Діалектні межі на Чернігівщині» [5, с. 337-

338]. Праці В. Ганцова орієнтують на вивчення діалектів української мови та ґрунтовний аналіз мови пам'яток старовини. Основні з них: «Діалектологічна класифікація українських говорів», «Характеристика поліських дифтонгів і шляхи їх фонетичного розвитку», «Особливості мови Радзивилівського (Кенігсберзького) списку літопису».

Колегіат Гнат Павлович Житецький, після закінчення історико-філологічного факультету Київського університету Св. Володимира (1889 р.), за участь у революційних подіях був позбавлений права викладати у Київському учбовому окрузі, і змушений від'їздити до Санкт-Петербургу. У «Київській Старовині» та у петербургських періодичних виданнях були надруковані перші наукові праці вченого, присвячені дослідженню творчості М. Гоголя, О. Пушкіна, Л. Толстого, Т. Шевченка, І. Франка, М. Драгоманова та ін. У Петербурзі Г. Житецький друкує наукові праці з історії України «Новий погляд на Мазепу», «Літературні спогади - про визвольний рух 70-х років», «Пам'яті Максимовича як українського діяча». Повернувшись до Києва у 1918 р. Гнат Павлович займає декілька посад: редактор науково-педагогічного часопису Міністерства народної освіти України, член Тимчасового комітету по заснуванню Всенародної бібліотеки при Українській Академії наук, старший учений-бібліотекар Всенародної бібліотеки та завідувач відділу рукописів, співробітник історичної секції Археографічної комісії, член науково-дослідного комітету бібліотекознавства та бібліографії, редактор часопису «Книжковий світ» ВУАН. У доробку Г. Житецького велика кількість наукових статей, документальних публікацій стосовно української, російської літератури та суспільно-політичної думки на Україні 60-90-х років XIX століття [9, с. 343-344].

Серед колегіатів були й громадсько-політичні діячі як України, так і Росії. Активним учасником революційних подій 1905-1907 рр. був дипломат Д. Курський. У 1904 р. він вступив до РСДР партії більшовиків та брав участь у озброєному повстанні 1905 р.

Учасниками визвольних змагань 1917-1920 рр. були юрист А. Ливицький, публіцист, дипломат М. Галаган.

Андрій Миколайович Лівницький, ще навчаючись у Київському університеті, був головою студентської громади. Перебував у Революційній українській партії, УСДРП, ЦК Української Селянської спілки, Українському національному союзу та Трудовому конгресі. Свого часу Андрій Миколайович був губернським комісаром Української Центральної ради на Полтавщині, заступником голови уряду Директорії, міністром юстиції і закордонних справ УНР, головою дипломатичної комісії УНР у Польщі [8, с. 100].

Микола Михайлович Галаган - член Революційної української партії, Українського соціал-демократичного союзу (виконував обов'язки організатора в Уманському та Рівненському повітах), Української соціал-демократичної робітничої партії. За часів УНР перебував на посаді дипломата, як дипломат очолював місію УНР на Кубані, в Румунії, Угорщині, Фінляндії; директора департаменту Міністерства народного здоров'я УНР [8, с. 74-75]. У 1930 р. Микола Михайлович видав мемуари «З моїх споминів», друкувався у періодичних виданнях «Нова Україна», «Незалежність», «Селянський шлях». Його твори, здебільшого мемуари, присвячені діяльності УНР та діяльності М. Грушевського в часи Центральної ради [1, с. 124-125].

Колишні колегиати, крім праці у наукових та освітніх закладах, були засновниками ряду громадських організацій, українських та зарубіжних періодичних видань, Науково-дослідних інститутів, що слугували меті українського просвітництва.

Так, у жовтні 1945 р. за ініціативою Г. Костюка створено Науково-дослідний інститут психології УРСР, який під його керівництвом протягом 27 років був осередком наукової психологічної думки українських психологів.

А. Кримський розробляв нові спецкурси та всіляко підтримував творчі пошуки своїх учнів, пропонував їм цікаві теми для доповідей та досліджень, запрошував найздібніших студентів брати участь у засіданнях Східної комісії Археологічного товариства.

Науковим осередком об'єднавши велику когорту українських учених була Українська Академія наук. У діяльності УАН та її окремих Інститутів приймали участь і колишні колегиати В. Липський, А. Кримський, В. Ганцов, В.

Грабар, О. Малиновський, Л. Окіншевич, М. Максимейко, П. Филипович, М. Драй-Хмара та ін.

Значну культурно-просвітницьку та науково-організаційну роботу проводили колишні випускники Колегії Павла Галагана, виконуючи свої громадські обов'язки. Адже велика когорта колегіатів посідала важливі посади в Україні та інших державах. Це і членство у ВУАН та її Інститутах, Товариствах й Комісіях; членство у редколегіях журналів; дипломатична, юридична та земська діяльність; створення наукових шкіл, гуртків та студій.

Отже, значним внеском у розвиток культури України була не лише наукова, але й освітньо-культурна діяльність колишніх колегіатів. Науковцям в Україні доводилося працювати в умовах постійного контролю за їхньою діяльністю з боку царських чиновників, оскільки дозвіл професійно займатися наукою випускникам вузів давали за умови їхньої «політичної пасивності»: особам, які брали участь у студентських заворушеннях відмовляли у залишенні при університеті не тільки для отримання професорського звання чи рекомендуванні для стажування за кордон (на кожного рекомендованого вимагалось свідоцтво університетської інспекції і поліцейського управління), а й зайняти вільну посаду лаборанта на одній з кафедр. Випускники Колегії Павла Галагана брали активну участь у національно-культурному житті України. В незалежності від своїх політичних переконань і професійних уподобань, усі вони мали такі спільні риси, як професійність у виконанні своєї справи та активність в громадському житті.

Подальшого вивчення заслуговує історико-педагогічний аналіз наукової та громадської діяльності деяких менш вивчених персоналій викладачів та вихованців Колегії Павла Галагана.

Література

1. Веднеєв Д. В., Шевченко С. В. Українські Соловки / Веднеєв Д. В., Шевченко С.В. - К. : «ЕксОб», 2001. - 208 с.
2. Двадцятипятилетие Коллегии Павла Галагана в Киеве (1 октября 1871 - 1 октября 1896 года) / Под ред. дир. Кол. А. И. Степовича. - К., 1896. - 409 с.

3. Дзендзелівський Й. О. Ларін Борис Олександрович // Українська мова: Енциклопедія / Дзендзелівський Й. О. - К., 2000. - С. 268-269.
4. Жлуктенко Ю. О. Михайло Якович Калинович / Жлуктенко Ю. О. - К. : Наукова думка, 1991. - 76 с.
5. Коваленко О. Б. Ганцов Всеволод Михайлович / О. Б. Коваленко, В. В. Ткаченко. - К. : Рідний край; Хмельницький: Хмельницький ред. відділ, 1991. - С. 337-338.
6. Малиновський О. З щоденників / О. Малиновський // Вісник АН України. - 1993. - № 10. - С. 80-94.
7. Петровський М. С. Городу и миру: Киевские очерки / Петровський М. С. - К. : Рад. письменник, 1990. - С. 20.
8. Стрельський Г Михайло Грушевський, його сподвижники й опоненти / Стрельський Г., Трубайчук А. - К.: Четверта хвиля, 1996. - 192 с.
9. Шевченко Л. В. Житецький Гнат Павлович / Л. В. Шевченко. - К. : Рідний край; Хмельницький: Хмельницький ред. відділ, 1991. - С. 343-344